

POËTISCHE WANDELING HEEMTUIN LEIDERDORP – 28 AUGUSTUS 2019

Vanavond wandelen we weer samen door de Leiderdorpse Heemtuin en staan we zowel letterlijk als figuurlijk stil bij de beelden die daar momenteel geëxposeerd zijn. Dit keer zijn het beelden die niet zozeer gebonden zijn aan een gemeenschappelijk thema als wel kunstwerken die in de Heemtuin - misschien wel meer dan waar dan ook - op hun plaats zijn en waarin de kunstenaar zijn eigen inspiratie, zijn eigen visie, zijn eigen droom heeft verwerkt en vormgegeven. (En waar ik 'zijn' zei, lees ook 'haar'.)

Opnieuw heb ik, op mijn beurt, wandelend door de Heemtuin, vrij spel gegeven aan mijn eigen gedachten en gevoelens bij ieder beeld dat ik aantrof - en dat mij trof - en op grond daarvan een keuze gemaakt uit het werk van enkele moderne Nederlandstalige dichters. In de vrije ruimte die ergens zweeft tussen beeld en gedicht vindt u als reisgenoot straks ongetwijfeld uw eigen moment van associatie, stapt u over een denkbeeldige, onzichtbare lijn tussen plastiek en poëzie en betreedt u een domein dat van u is en van niemand anders.

Ik wil beginnen met een gedicht van Arjen Duinker, het heet *Intro* en het is dus niet voor niets het eerste gedicht van de avond. Het is een oproep, een schreeuw om het onmogelijke mogelijk te maken, om alle tegenwerpingen uit de weg te ruimen en de fantasie de vrije loop te laten. Het is een manifest, een hartroerend pleidooi voor de kunst, de reden waarom we hier vanavond zijn.

ARJEN DUINKER (uit: *Rode oever*, 1988)

INTRO

Laten we de lucht over de knie leggen,
de wereld omkeren en uitschudden,
de woorden toeschreeuwen,
het heft ...

De weg naar de voet van de berg
is onbegaanbaar,
laten we de rivier proberen.

Laten we de stomme huizen aan het schrikken maken,
de stomme stoelen bedreigen,
de kamerjas verbranden!

'Kom, dingen die blijven en lachen,
merk me op!

We verdrinken het botte mes
en vergeten het bij de wijngaard,
ik zing, jullie begeleiden me,
we gaan samen stroomopwaarts en denken niet
aan afscheid.'

HEEMTUIN

(3) ELISABET STIENSTRA / PIETA (6)

De piëta van Elisabet Stienstra verwijst duidelijk naar andere piëta's, zoals die van Michelangelo in de Sint Pieter in Rome. Opvallend is de starende blik van de moeder, meer een meisje misschien dan een moeder, maar toch een meisje dat onverwacht het moederschap in haar schoot geworpen kreeg – om maar eens te variëren op het beeld van de moederschoot. Met een gedicht van J.H. Leopold wil ik terugkeren naar dat moment: dat van die goddelijke opdracht, de aanvang, en niet dat van het einde dat hier zo eigenzinnig door de kunstenaar verbeeld is.

J.H. LEOPOLD (uit: *Verzameld Werk, Deel 1 Verzen, 1967*)

DIEN MORGEN WAS ZIJ MOE EN ZWAAR...

Dien morgen was zij moe en zwaar
en talmende opgestaan
en had met achteloos besef
haar dagelijks doen gedaan.

Zij ging verloren door het vertrek
met ongevoelde schreden,
behaspelde dit en dat,
verschikkende zonder reden.

Als plotseling met een vreemd gevoel
zich iets in haar bewoog
en een nieuwe en wondere zekerheid
haar door de gedachten vloog,

En met een diepere ademtocht
was zij even neergezegen
en toefde een ogenblik totdat
zij zich zelve had herkrege.

en in trots en in deemoedig zijn
boog zij het hoofd ter neer
en fluisterde met toegevend mond
'zie uwe dienstmaagd, Heer.'

(4) CAROLA POPMA / IJS-EI-OERWOUD, VIJVER (3)

In het werk van Carola Popma staat water centraal, iets wat meteen al duidelijk wordt in een aantal titel van haar werk, zoals Ijs-Ei-Oerwoud en Vijver. Het werk is basaal, het verwijst naar de oerelementen van water, lucht, aarde, vuur. De vier elementen waarop de Griekse filosoof Empedokles een wereldbeeld baseerde. Aan Empedokles droeg Anneke Brassinga haar gedicht Het vuur aan de schenen op.

ANNEKE BRASSINGA (uit: *Verborgten tuinen*, 2019)

HET VUUR AAN DE SCHENEN

Wij bekleden het Zijn met onze verscheidenheid van
todden en opschik. Er is geen leegte en er is geen teveel.
Vuur, aarde, water en de zachte toppen van de lucht:
het Ene, in viervoud zich mengend en dan weer uiteen.

Planten, bomen zijn vol geest en gevoel, mijn moeder
is als regenwolk herboren, zal later goudrenet zijn.
Wat is er dan mis? Waarom die onrust, dat geschrei?
Haat versus liefde – hoe kom je erbij? Het hemelrond

een dek van korrelijs? Heelal in de vorm van een ei?
En onder de grond immervlammende, ziedende brij?
Jou vond ik terug na vijfentwintig eeuwen, vederlicht

zwart lavahart op de kratermond in bevroren sneeuw.
En wat was ik? Luis op jouw zere hoofd? Die sandaal?
O oude Griek – Sapfo was ik, die ook dichtte en sprong.

(5) IRIS LE RÜTTE / HAAS (5)

Iris Le Rütte vestigt met haar bronzen plastiek de aandacht op wat zij noemt het mysterieuze karakter van hazen: met hun lange oren vangen ze misschien wel iets op wat wij niet weten. Haar haas heeft door zijn lui-liggende houding ook iets van een mens. Het meest ontroerende gedicht over hazen is ongetwijfeld het gedicht De hazen van Ed Leeftlang uit de gelijknamige bundel van 1979. In dit gedicht worden hazen, met hun speciale oren en vooral ook hun bijzondere motoriek, verbonden aan het lot van degenen die hen waarnemen, zoals we later ook bij de paarden van de Waterschapsheuvel zullen zien.

ED LEEFLANG (uit: *De hazen en andere gedichten*, 1979)

DE HAZEN

We waren in een weitje waar kamille
het meeste te vertellen stond en hadden
een paal voor een waslijn in de grond gezet,
toen twee hazen uit het jonge koren dansten,
rechttop bewegend, in een aangrijpend menuet.

Dat kinderboekenhazen bleken te bestaan -
ze droegen dan wel geen parmante jassen,
maar hadden die aandoenlijke en overduidelijke
oren aan - het was zo schokkend als midden in
de goedheid of in de oudste angst voor donker
zijn te komen staan.

De schaamteloosheid van hun rondedans
en de driftige ernst van hun door
plotselinge versteningen onderbroken spel
deden ons de eigen argwanendheid en
verloren natuurlijkheid beseffen, dat
voelden wij aan onze sprakeloosheid wel.

Het voorjaar leek zelfs dreigend uit den boze
over de onschuld van de polder heen te hangen.
De dans duurde zo'n traag kwartier;
er was nog een kort leven om te blozen,
om naar de schoonheid van dit drieste dansen
te verlangen.

(6) MARJAN WAANDERS / HAAS, MAN, MEISJE (7)

'Tijdelijk bestaan' heet de serie uit 2013 waaruit deze drie beelden - Pompeï-achtige versteningen van levende wezens zou je haast zeggen - afkomstig zijn. Dat ons bestaan op aarde tijdelijk is, maar toch bestendig kan worden in beelden dan wel in woorden, dat is de rechtvaardiging van de kunst en het geheim waaraan we ons vanavond overgeven. Een dichter die door middel van de taal de materie tot leven wilde wekken en het tijdelijke wilde vereeuwigen, is Gerrit Achterberg. Het zijn drie beelden, van Marjan Waanders, en dus koos ik drie korte gedichten uit de bundel Stof.

GERRIT ACHTERBERG (uit: *Stof*, 1946)

ALBAST

Uw mond, over mijn mond gepast,
is plotseling een harde bast.
Uw hand, gebleven in zijn tast,
houdt ons tesamen, ijzervast.
Gij doet mij deze overlast,
zijnde mijn koude, glazen gast
binnen een wereld van albast.

STEEN

Wij zijn als beeldhouwwerk bijeen.
Ik ben niet levend meer alleen.
Uw dood gaat door ons beide heen.
Een harde, koude staat
van liefde, die ons overlaat
aan deze houding van voorheen,
neemt onze lichamen te baat,
zich uit te drukken in de steen.

BAZALT

Graniet en gneis glimmen in u,
veldspaat en kwarts.
Dat zijn uw oogen nu
en hart van hars.
Geen lichaam meer apart,
leven en dood te hard,
ligt gij in het bazalt,
dat om u samenbalt.

(7) JAN VAN IJZENDOORN / BALINESE TAKKEN/ TROPISCH HOUT (2)

Dit werk van Jan van IJzendoorn toont, zegt hij, de traagheid van langzaam groeiende wortels en takken, maar je kunt er ook levenslust en kracht in zien. En toen ik dat las en met die blik naar dit prachtige werk keek, moest ik bijna meteen denken aan de dichteres Vasalis en haar gedicht Tijd. Ik kon er niet omheen, hoewel het gedicht inmiddels misschien wat sleets is en soms ook bekritiseerd om z'n inhoud. Maar die enorme groeikracht van de natuur, die is in geen ander gedicht zo levendig verbeeld als hier.

M. VASALIS (uit: *Parken en woestijnen*, 1940)

TIJD

Ik droomde, dat ik langzaam leefde...
langzamer dan de oudste steen.
Het was verschrikkelijk: om mij heen
schoot alles op, schokte of beefde,
wat stil lijkt. 'k Zag de drang waarmee
de bomen zich uit de aarde wrongen
terwijl ze hees en hortend zongen;
terwijl de jaargetijden vlogen
verkleurende als regenbogen...
Ik zag de tremor van de zee,
zijn zwellen en weer haastig slinken,
zoals een grote keel kan drinken.
En dag en nacht van korte duur
vlammen en doven: flakkrend vuur.
- De wanhoop en welsprekendheid
in de gebaren van de dingen,
die anders star zijn, en hun dringen,
hun ademloze, wrede strijd...
Hoe kón ik dat niet eerder weten,
niet beter zien in vroeger tijd?
Hoe moet ik het weer ooit vergeten?

**(8) TINE VAN DE WEYER / COURTISANE, NAIADE (IN BASSIN), PANTA RHEI,
ASCHPOTTER, KLEEDJE (8)**

Bij het werk van Tine van de Weyer sla ik een paar beelden over, en concentreer ik me op de najade in het bad en op Panta Rhei, de klassiek-filosofische gedachte dat alles stroomt. Je kunt niet twee keer baden in dezelfde rivier, zoals de Griekse filosoof Heraklitos ons reeds voorhield. Poëzie lijkt zich te onttrekken aan die eeuwige stroom. 'Dan doe ik dit,' zegt de dichter, net als Ti Ta Tovenaar, 'en alles staat stil'. De pas overleden dichter Tom van Deel was een meester in dat stilzetten, dat bewegingloos maken. En Bertus Aafjes heeft dat poëtische beginsel het mooi verwoord in zijn gedicht Panta Rei.

BERTUS AAFJES (uit: *Het zanduur van de dood*, 1941)

PANTA REI

In verzen brengt men ademloos tot stand
wat in de wereld stroomt en vaag vervliet:
men dwingt het in de bedding van een lied
en plant de Chaos in een klaar verband.

Want alles stroomt en buigt gelijk een riet
achter het rietbos aan de oeverrand:
- de stage wind waait over stad en land -
het neigt, men ziet het en men ziet het niet.

Maar wat ontnomen aan de wereldstroom
in verzen rust vindt, valt een wijle stil,
gelijk een kind in een zeer witte droom:

het ademhaalt nog maar het heeft geen wil;
het houdt de dage-daden vast in toom
als witte duiven in een glazen til.

(9) YUMIKO YONEDA / BIRTH OF SILENCE 1 2 3 4 5 (9)

De bescheiden aanwezigheid van de werken van Yumiko Yoneda verbeeldt de innerlijke kracht van het zijn en is de intense benadering van de natuur en het leven zelf. Het is moeilijk te bepalen wat het voorstelt: het is er, het is wat het is. Verinnerlijking, het besef met jezelf alleen te zijn, of sterker nog: het besef te zijn, puur, zuiver, 'schedelhard en waterdicht', trof ik aan in een gedicht van Marjolein van Heemstra.

MARJOLEIN VAN HEEMSTRA (uit: *Als Mozes had doorgevraagd*, 2010)

WAAR IK BEN

Vandaag wist ik zeker: ik ben het
dit bonzend gewicht, deze brengende
halende benen, gesloten huid
die mij afschermt van buiten

het was de vorm van mijn warmte vanmorgen
die mij liggend tot in detail omarmde
van punt tot punt in ronde lijnen
aanwezig maakte op de plek die ik ben

voor de zekerheid mijd ik braak- en niemandsland
andermans taal en tong
nu ik weet waar ik ben wil ik blijven
slik de deuren in hun slot

dekens en muren afgeschud slaap ik
vannacht tussen vinger en nagel
waar het zacht is als het regent schuil ik
waar ik ben onder een schedelhard waterdicht dak.

(10) TINE VAN DE WEYER / COURTISANE, NAIADE (IN BASSIN), PANTA RHEI, ASCHPOTTER, KLEEDJE (8)

Een najade is een nimf, een halfgodin die in de natuur leeft, en die verbonden is aan het water. Een watermeisje als het ware, en dat bracht me bij Abdelkader Benali.

ABDELKADER BENALI (uit: *Wax hollandais*, 2017)

MEISJE

Meisje, meisje, meisje kijk omhoog naar
het spiegelbeeld van de toekomst dat je
voorgeschateld wordt, kijk, kijk toch
verder, want je blik breekt het ogenblik,

en ziet hoe alles waterig en schitterend is,
die poel van leven waarin oceanen worden
uitgegooid, in jouw naam, in jouw plaats,
is dit zoals jij het wilt? Meisje, meisje, meisje,

lief, droom maar lekker, droom maar lang
met open ogen, vol van morgen, wees niet bang.
Gelukkig jij voor wie gisteren alleen maar gisteren
is, niet de dagen aaneengeregen vol met mist en regen

vol met kommer en wat kwel, vol met modder. Meisje,
meisje, ik kijk naar jou, wens je dromen, wens je vrouw.

**(11) TINE VAN DE WEYER / COURTISANE, NAIADE (IN BASSIN), PANTA RHEI,
ASCHPOTTER, KLEEDJE (8)**

Een courtisane is een hofdame, maar het woord heeft zich later ontwikkeld tot de overheersende betekenis van minnares, van een dame van (nogal) lichte zeden die haar vertier zoekt in de hoogste kringen. Ze heeft, laten we zeggen, 'een uitnodigend' karakter, en dat leidde me naar Gerrit Komrij met zijn gedicht Invitatie.

GERRIT KOMRIJ (uit: *Boemerang en andere gedichten*, 2012)

INVITATIE

Ik lig hier als een hoer tentoon. Je kunt
Me aaien, in me kruipen en bespringen,
Me tot een bal opblazen, tot een punt
Verkleinen, me bewenen of bezingen:

Ik ben je materiaal. Besnuffel me.
Loer in mijn keel, mijn hart, mijn reet, mijn maag.
Vervloek me duizend maal of knuffel me.
Ik vind het best. Ik heb je lief vandaag.

Proef van mijn bloed. Kom sabbel aan mijn tiet.
Geloof volop in mijn bekentenis.
Ik ben er echt. En toch ben ik er niet,
Zoals je wollen trui het schaap niet is.

(12) CAROLA POPMA / IJS-EI-OERWOUD, VIJVER (3)

In Vijver van Carola Popma is de beweging en de transparantie vertaald in de open structuur van de stalen vormen. Het is een metafysisch werk, zoals ook het gedicht van Jotie T'Hooft raakt aan het diepste wezen van de mens - voor wie 'de grote vijver der vervulling' het einde betekent, een einde dat we het liefst verstoppen en ontkennen, maar waarnaar we wel degelijk onderweg zijn.

JOTIE T'HOOF (uit: *Verzamelde gedichten*, 1981)

DE GROTE VIJVER DER VERVULLING

Waarom luisteren wij tot onze oren bloeden
naar de luide waarheid die nochtans
zwijgend in ons woont, want ons drijft
en duwt door alle tijden heen
naar de grote vijver der vervulling onszelf.
Dat weten wij.

Inmiddels slaat rondom ons vervuiling toe
en hoe edel wij ook zijn met geverfde ogen
en de oksels van zuiver zand en amber
ook en vooral onder onze gelakte nagels
kruipt het vuil nog dieper en bijtender

slaan de seizoenen ons met handenvol weemoed
in het gezicht.
Het is moeilijk god te zijn, soms
en de eigen hemel geslagen te dragen
met haken in de huid.

(13) CARLA RUMP / LONGEN VAN DE WERELD (4)

Zonder bomen kunnen we niet leven, dat is wat dit prachtige beeld ons wil vertellen. De zuurstof die we inademen danken we aan de bomen. In het gedicht We ademen van Thomas Möhlmann wordt de levensvoorwaarde die het ademen adem is gelinkt aan de levensvoorwaarde die de ander is. We kunnen niet zonder zuurstof en we kunnen niet zonder elkaar.

THOMAS MÖHLMANN (uit: *Ik was een hond*, 2017)

WE ADEMEN

Wat ons redt en verslindt is dat we geloven
we houden zielsveel van de overzichtelijkheid

van onze angsten en verlangens, ik hang mijn
armen overtuigend verdwaald om je schouders

we houden elkaar stevig vast, ik beloof je
in en uit te blijven ademen, en je zolang

ik adem niet te vergeten, je niet verdwaald
te laten raken, kijk om je heen en kijk goed

naar mij, het is wat geloven, het is wat ik
als je sliep of naast me liep steeds zeggen

ik heb honger en heimwee, we liggen vanavond
goddank weer zij aan zij, eten en bewaren elkaar.

WATERSCHAPSHEUVEL

(1) LA CRUZ & HELWEG / PAARDEN (1)

De paarden van La Cruz & Helweg vertonen 'gaten' die wij als toeschouwers mogen invullen met ons geestesoog. Het zijn weliswaar wilde paarden, maar ze stralen toch een enorme rust uit. In de poëzie komen paarden vaak voor als duo, hier zijn het er drie. Als duo verzinnebeelden ze het verlangen naar liefde, naar iets wat in z'n allerzuiverste vorm misschien wel nooit waar-gemaakt kan worden. De gedichten van Adriaan Morriën en Jacques Hamelink verschillen in dat opzicht minder van elkaar dan zo op het eerste gezicht lijkt.

ADRIAAN MORRIËN (uit: *Oogappel*, 1986)

LANDELIJKE LIEFDE

Twee paarden bij een hek, terwijl het avond wordt.
De zware koppen naast elkaar, de schouders elkaar strelend,
een liefde even smekend als bevelend,
in een tevreden stilstand uitgestort.

Zo te beminnen met een lange hals vol manen,
een brede borst die op voorpoten rust,
terwijl het hele lichaam kust en wordt gekust
en 't zonlicht valt in een geluk vol tranen.

JACQUES HAMELINK (uit: *Tweede gedichten*, 1993)

PAARDEN

Neem de paarden die keer, elkaar omfloerst
liefkozend in de mistige herfstwei, die
doelloze aandacht konden wij nooit opbrengen, geen eind
kwam er aan ons verschillend ongerust zijn.

Aan deze kant van het prikkeldraad staand waaraan
hun grijze ontroerende haren hingen
stemden wij erin toe, slechts naar hen verwijzend,
onze verwijdering te beseffen.

Ze werden één betoverende bult vertederingen, in het donker
dat inviel onkwetsbaar, bijna
losgeraakt van de wereld,
met geen bewustzijn meer te begrijpen.

oerdieren onder de bomen waaraan de dauw
rijpte. Het werd of de aarde omhoogkwam, ons van vlakbij
iets dringends toeschreeuwde. Maar we moesten naar huis,
ik was weer ik en jij.

(2) CARLA RUMP / HEEMDIER (-)

Het heemdier van Carla Rump, gemaakt in samenwerking met inwoners van Leiderdorp, is een fantasiebeest, anders dan de paarden die we achter ons hebben gelaten. Het heeft niet iets van een Blauwbilgorgel of een Pantippel, als je het mij vraagt, maar ik zie er een soort oerdier in dat in deze omgeving al jaren vertoeft en z'n 'heem' heeft, alleen: wij zagen het nooit. Tot vandaag dan. Ik moest denken aan het boek Het dier heeft een mens getekend van Bert Schierbeek. Ook daar gaat het om de creatie van een gemeenschap, al zit de 'twist' meteen al in de titel. Het is een combinatie van proza en poëzie, een tekst over een primitieve gemeenschap met een enorme mythische kracht. Materie die tot leven komt, kunst die grenzen overschrijdt.

wij hebben toen dagen achtereen zitten zingen
dagen en nachten
één lied voor de ochtend vroeg
omdat de ochtend begint en de mens niet
één voor de middag laat
omdat de middag voorbijgaat en de mens niet
één voor de vroege nanacht
waarin het dier leeft en vorm heeft
wat zagen wij na zeven dagen en nachten?
wat wij nooit eerder gezien hadden of geweten
wij kenden het dier niet zoals wij dachten dat het was tegen de rotswand in
de laatste nacht van ons zingen en ons een klare heldere dronkenschap van
vermoeidheid de ogen scherp had geopend als kleine koele sikkels zagen wij
het bewegen tegen de rotswand in scherpe lijnen en het was kleiner en zijn
contouren waren verlicht alsof het brandde maar met een blauw licht zijn
reusachtige staart leek de giftong van een adder en zijn muil snoof witte lijnen
die aan de rotswand bleven kleven
ons gezang verstomde tot een gesmoorde kreet
het dier tekent zich zelf
velen van ons vluchtten
wij zagen hen nooit terug
maar wie van ons zwijgend de nacht hebben uitgekeken hebben gezien dat
het dier zijn kaken bleef bewegen tot de komst van het licht en dat het
naarmate het lichter werd zijn bewegingen trager en zijn ogen bleker werden
zijn krachtige poten zich schrap zetten als werd het getrokken naar een
plaats waar het wist te zullen moeten sterven want het was een schim van
doodsangst zolang wij het konden onderscheiden een stervend dier dat de
rotswand zonder een spoor van zijn angstaanjagend leven tot zich scheen te
nemen...
tot enkelen van ons de moed hadden de rotswand te naderen en wij zagen
toen wij stonden zoals wij daar dagenlang hadden gestaan met beitels,
houwelen en krabwerktuigen:
het dier heeft een mens getekend